

A photograph of a man with a shaved head, wearing a light blue shirt and a dark vest, sitting at a table. He is smiling broadly and looking towards the camera. On the table in front of him is a laptop, a green mug, and a glass of dark liquid. The background is a blurred indoor setting with a wooden cabinet and a window. A white circular graphic with a rough, hand-drawn edge is overlaid on the upper left part of the image.

ENERGIE-
TRANSITIE
KOPPELEN

MAG HET
IETSJE MEER
ZIJN?

Gasvrij Thuis.

FOTO HILDE SEGOND VON BANCHET

Wat kunnen de wijken Overvecht in Utrecht en Augustenborg in Malmö van elkaar leren over verduurzaming? Op uitnodiging van de Urban Futures Studio (Universiteit Utrecht) was Trevor Graham eind oktober in Nederland om over de transitie van Augustenborg van 'probleemwijk' tot 'ecocity' te vertellen.

Tekst **Saskia Naafs, Suzanne Potjer en Martijn van den Hurk**

Overvecht is een van de eerste wijken in Nederland die 'van het gas af gaat'. Een half jaar voordat minister Eric Wiebes aankondigde dat de gaskraan in Groningen dicht gaat, startte wethouder Lot van Hooijdonk in Overvecht-Noord al een aardgasvrije proeftuin. Het doel is om in 2030 compleet aardgasvrij te zijn. Inmiddels is de analysefase afgerond, vertelt programmamanager Mark Elbers tijdens een bijeenkomst in Gasvrij Thuis in Overvecht-Noord, eind oktober. Nu volgt een proces van afwegen en keuzes maken, zoveel mogelijk in afstemming met de buurt. Gasvrij Thuis is een modelwoning van corporatie Portaal, waarin bewoners een waaier aan aardgasvrije en duurzame oplossingen kunnen zien. Van een warmtepomp, inductiekookplaat en ventilatiesysteem tot een tuin die met gemak hevige regenbuien opvangt.

De grootste uitdaging van de energietransitie is volgens Mark Elbers hoe je de bewoners erbij betrekt. "Hoe beantwoord je de vraag: what's in it for me? Aardgasvrij is voor de meeste mensen een ver-van-hun-bed-show." Er zijn particuliere eigenaren die hun eigen plannen maken voor verduurzaming; ze hebben zich verenigd in een buurtinitiatief voor nieuwe energie. Maar het merendeel van de bewoners huurt. De achtduizend woningen in Overvecht-Noord zijn voor drie-

kwart in handen van corporaties. Mitros is, naast Portaal en Bo-Ex, een corporatie met veel bezit in Overvecht. Valentijn Nouwens van Mitros vraagt zich af wat het interessante vergezicht is voor de bewoners. Nouwens: "Gasvrij is geen doel voor bewoners, maar het sociaaleconomisch verbeteren van de buurt kan dat wel zijn."

Het is de wens van wethouder Van Hooijdonk om de energietransitie te koppelen aan de aanpak van andere problemen, vertelde ze op de Dag van de Stad, 28 oktober in Den Haag. Sociale problemen, gezondheidsproblemen, ondermijnende criminaliteit: "Kun je de energietransitie niet aangrijpen om criminaliteit terug te dringen, om banen te creëren en sociale verbetering in te zetten?", vroeg de wethouder. "We wilden in Overvecht beginnen omdat er sowieso een grote renovatie aankomt. De gasleidingen en de rioolbuizen moeten vervangen worden, de drie corporaties in de wijk hebben een grote renovatieopgave, en er ligt deels al warmtenet."

Voor inspiratie kijkt Overvecht naar de wijk Augustenborg in Malmö, een Zweedse stad die ongeveer even groot is als Utrecht. Wat kunnen de professionals in Overvecht van Augustenborg leren? "Twintig jaar geleden zat Augustenborg op een dieptepunt", vertelt voormalig gebiedsmanager Trevor Graham,

Aardgasvrij is voor
de meeste mensen
een ver-van-hun-
bedshow

MARK ELBERS

● MAG HET IETSJES MEER ZIJN

die op uitnodiging van de Urban Futures Studio (Universiteit Utrecht) twee dagen in Nederland is. Augustenborg stond ooit in de top tien van slechtste wijken in Zweden. De wijk is kort na de oorlog gebouwd voor de arbeiders uit de haven en de textielindustrie, en kende twintig jaar geleden een vergelijkbare bevolkingssamenstelling en problematiek als Overvecht. “Er was een grote instroom van vluchtelingen, eind jaren negentig. De huurwoningen waren verouderd, er was sprake van langdurig achterstallig onderhoud. Door slecht waterbeheer stond de wijk zo'n drie tot vier keer per jaar onder water, een situatie die niet langer houdbaar was. En met de reputatie van de wijk was het ook al niet al te best gesteld. Sommige bewoners lieten zich, uit schaamte voor hun adres, liever net buiten de wijk afzetten door een taxi”, vertelt Graham. “Omdat de wijk op een dieptepunt zat was de weg naar boven de enige optie. Dat gaf politiek mandaat voor verandering.”

Les 1: Neem de tijd voor transitie

De gemeente en MKB, het gemeentelijk woningbouwbedrijf, sloegen eind jaren negentig de handen ineen, gesteund door financiering van de Zweedse nationale overheid. Augustenborg zou een Eco City worden, een lichtend voorbeeld op het gebied van duurzaamheid, met een focus op watermanagement, zonne-energie en groene daken. “Deze beslissing was behoorlijk top-down”, vertelt Graham. “Het moest binnen drie jaar gebeuren en met een strak budget. Alleen de weg ernaartoe stond nog niet vast.”

Graham had zijn sporen als gemeenschapswerker verdiend in een oude mijnstreek in het noorden van Engeland. Hij werd naar Zweden gehaald om de bewoners van Augustenborg een stem te geven bij de verduurzaming. Het eerste wat hij deed, was de deadline opschuiven. “Zeker als je bewoners erbij wilt betrekken, heb je minimaal zeven

jaar nodig”, zegt hij. Les één is dus: maak genoeg tijd vrij.

Nu, twintig jaar later, is ecowijk Augustenborg formeel misschien 'af', maar zijn de ontwikkelingen eigenlijk nog steeds gaande. Zo lang kan het duren als je een wijk wilt verduurzamen én sociaal en economisch sterker wilt maken. Dat is uitdagend, zoals Mark Elbers in Overvecht ook aanstipt: “Het gebrek aan vertrouwen tussen bewoners en de overheid is een groot probleem. En de energietransitie is een proces waarmee we tot 2050 bezig zijn.” Politici hebben te maken met een verkiezingscyclus, zijn bang om afgerekend te worden op impopulaire maatregelen. Maar dat langetermijnperspectief heb je wel nodig, volgens Graham. “Wees daar realistisch in. En pas je snelheid aan aan de bewoners. Neem ze mee in iedere stap.”

Les 2: Leer de wijk écht kennen

Dat brengt ons bij les twee. Trevor Graham dwong in Augustenborg eerst meer tijd af, maar het belangrijkste kenmerk van zijn werkwijze was het persoonlijk contact met mensen. Hij en zijn programmateam staken veel tijd in het leren kennen van de bewoners, met ze te praten, te vragen wat zij belangrijk vinden in hun wijk en wat ze graag verbeterd willen zien.

Bovendien deed Graham dat op verschillende manieren. Ook in Zweden komen op bewonersavonden vooral de usual suspects af, vertelt hij: “Ik maakte wel eens de grap dat je slechts koffie en cake hoeft neer te zetten of je krijgt de Zweedse vijftig-plus-vrouwen over de vloer.” Dus moet je extra je best doen om bijvoorbeeld de jonge migrantenmannen te bereiken, of juist de jonge vrouwen.

Graham ging vaak extra vroeg naar de bushalte, zodat hij alle tijd had om onderweg praatjes te maken. Zijn team had veel con-

Mark Elbers en Trevor Graham.

FOTO HILDE SEGOND VON BANCHET

tact met allerlei initiatieven en verenigingen in de buurt, van een Bosnische mannenclub tot een gezelschapsclub voor senioren. Door aan te haken bij bestaande structuren, werd een veel bredere groep bewoners bereikt. De Canadese wetenschapper John Robinson noemt het ook wel meeliften of piggy-backing.

Graham geeft twee mooie voorbeelden van wat persoonlijk contact kan opleveren. Mensen zaten tijdens de vele overstromingen soms met opgerolde broekspijpen achter hun bureau. Een bewoner bleek in zijn kelder wat te hobbyen met waterloopsystemen. Graham noemt hem the water guy. Hij stelde hem voor aan ingenieurs, was bang dat ze hem niet serieus zouden nemen. Maar uiteindelijk werd het waterloopstelsel dat deze

man in zijn kelder had bedacht, toegepast in de wijk, en later ook op andere plekken in de stad. Hij kon er zelfs een bedrijf mee opbouwen.

Het tweede voorbeeld komt van een vrouw die in haar vrije tijd graag aan auto's sleutelde. Zij bedacht samen met andere bewoners een carpoolsysteem voor de buurt, dat een tijd lang functioneerde voordat een commerciële aanbieder hun plaats in nam. Graham: "Ze stonden erop dat het elektrische auto's moesten zijn, want die hadden de toekomst, zeiden ze al eind jaren negentig. Ik geloofde ze niet", zegt hij nu, lachend.

"Het gaat om het begrijpen van de opvattingen, de ervaringen en de behoeften van de bewoners", zegt Graham. Als dat lukt, kun-

Overvecht straatbeeld.

FOTO HILDE SEGOND VON BANCHET

nen er onverwacht heel mooie oplossingen ontstaan voor problemen die je van tevoren nog niet in beeld had. Door bewoners serieus te nemen, naar ze te luisteren en vertrouwen te geven, ontstaat er ruimte voor bewonersinitiatieven, creativiteit en ondernemerschap. Daarmee wordt de vernieuwing iets ván de buurt.

Les 3: Overheid, verbreed de opdracht

En daarmee komen we bij een relevante vraag voor de 27 proeftuinen aardgasvrije wijken die Nederland op dit moment kent: zijn het eigenlijk wel proeftuinen? De oplossing staat namelijk van tevoren al vast: 'van het

Stel jezelf continu de vragen: Zijn we nog goed bezig? Wat moet er eventueel veranderen?

gas af. "Aardgasvrij is een heel strakke, duidelijke opdracht", zegt ook bestuurskundige Arwin van Buuren van de Erasmus Universiteit Rotterdam, tijdens een bijeenkomst over aardgasvrije wijken op het Ministerie van Binnenlandse Zaken. "Is er eigenlijk wel ruimte om te experimenteren, mag je falen? We gaan nu proeftuinen inrichten, terwijl er een keiharde target ligt. Die spanning is enorm."

Het risico is dat lokale overheden zich blindstaren op één centrale oplossing, terwijl de kracht van experimenteren juist zit in het gezamenlijk onderzoeken van verschillende ideeën en oplossingen. De proeftuinen lenen zich bij uitstek voor een zoektocht naar hoe 'aardgasvrij' onderdeel kan zijn van een bredere vernieuwing, zodat het voor bewoners ook voelt als vooruitgang. En stel jezelf continu de vragen: "Zijn we nog goed bezig? Wat moet er eventueel veranderen?" Van Buurens advies sluit hierop aan: "Stel je meer 'doelzoekend' op. Dat kost in het begin meer tijd, maar kan betekenen dat je later veel snellere stappen kunt maken. Bouw het van onderaf op en durf onzekerheid te accepteren."

Zo is Augustenborg niet alleen verduurzaamd, maar is ook de openbare ruimte opgeknapt, is het imago van de wijk sterk verbeterd, zijn mensen aan een baan geholpen, en is het een plek geworden waar bewoners graag blijven wonen. Op de plek van de oude kolencentrale staat nu een groen en energie-opwekkend appartementencomplex. Hier zijn de huren hoger, maar in de rest van de wijk zijn die niet omhoog gegaan, zegt Graham. "Het gemeentelijk woningbedrijf heeft de investering opgevat als achterstallig onderhoud, en die niet op de huurders verhaald."

Les 4: Wees niet bang voor fouten

Graham vertelt dat zijn rol als aanjager vaag was, maar dat was juist een zegen. "De burgemeester zei: als je iets doet waar we het niet mee eens zijn hoor je het vanzelf, dus ga gerust door met waar je mee bezig bent. Ik kreeg echt het mandaat om creatief te zijn, sterker nog: om co-creatief te zijn. Ik mocht fouten maken. Dat vond ik erg bevrijdend en het sterkte mij in mijn rol." De gemeente was niet altijd leidend in het proces. Ze stelde zich soms als partner op, soms volgend.

Gasvrij Thuis.
FOTO HILDE SEGOND VON BANCHET

Zijn tip: wees niet bang om fouten te maken en zoek de grenzen op. Zo kan aardgasvrij onderdeel worden van een veel bredere verbetering. “Verbind de klimaatuitdagingen aan sociaaleconomische verbetering, anders gaat het je nooit op tijd lukken”, aldus Graham.

In Malmö verliep de transitie stapsgewijs, vertelt hij. “Ook Augustenborg begon top-down. Het doel om een ecowijk te worden was een idee van de overheid. Maar wat dat inhield stond nog niet vast.” Energie maakte aanvankelijk zelfs geen deel uit van de transitie. Pas na een paar jaar kwam het inzicht dat een ecowijk eigenlijk ook hernieuwbare energie nodig had, en kwamen er zonnepanelen. Een experiment met windenergie faalde: een van de twee windmolens waaide om, de andere werd preventief ontmanteld. De ecowijk ontstond zo, stapje voor stapje.

Les 5: Werk samen, ook met minder voor de hand liggende partners

Dat brengt ons bij het laatste advies van Graham: werk zoveel mogelijk samen. Net zoals in Overvecht, werkten in Augustenborg de overheid, de woningcorporatie, de nutsbedrijven en de bewoners samen. Graham probeerde er ook het bedrijfsleven bij te betrekken, zoals IKEA en bouwbedrijf Skanska. Zij zagen kansen in verduurzaming en in het aanbieden van gestandaardiseerde oplossingen. Graham werkte tegelijkertijd ook mee aan Västra Hamnen, een nieuwe duurzame wijk aan de Sont, de zeestraat tussen Malmö en Kopenhagen. Die wijk is het uithangbord geworden van Malmö als duurzame stad. De twee wijken zijn erg verschillend, maar konden wel van elkaar leren.

In Overvecht zijn er veel kansen voor kruisbestuiving tussen verschillende programma's en plannen. Zo is er de transitie naar 'aardgasvrij', maar ook het programma Samen voor Overvecht, om de sociaaleconomische problemen aan te pakken. De drie corporaties en enkele projectontwikkelaars en beleggers hebben bovendien het initiatief genomen om een nieuw transformatieplan voor de wijk te maken onder de noemer Werkplaats Overvecht. Uitwisseling met het programmeam aardgasvrij Overvecht-Noord is er voornamelijk niet, zeggen de aanwezigen in Gasvrij Thuis. Nieuwe samenwerkingsvormen vergen tijd en inspanning en de plannen zijn nog pril.

In Zweden probeert de overheid nu iedereen bij de transitie naar een duurzame samenleving te betrekken. De retoriek is die van 'de klimaatvriendelijke verzorgingsstaat' volgens Graham. "Het betekent dat iedereen er deel van uitmaakt, en dat klimaatverandering ook economische ontwikkeling en sociale verbetering stimuleert." Hij vindt dat de transitie ook in Zweden nog veel te langzaam gaat: project voor project, en lang niet altijd op de moeilijkste plekken. "We moeten nog veel ambitieuzer zijn. Bij klimaatverandering hebben we niet de luxe om te wachten op verandering tot we het absolute dieptepunt bereikt hebben."

Tot slot: beter leren

Wat de ontmoeting tussen het Nederlandse Overvecht en het Zweedse Augustenborg bovenal laat zien, is hoe belangrijk het is om van elkaar te leren. In de aardgasvrije proeftuinen van Nederland zullen we er niet komen met enkel een grondige analyse en een gedegen plan. Een open zoektocht is nodig, waarin steeds nieuwe stappen worden gezet en waarin technische oplossingen en bewonersbehoeften voortdurend worden gewogen. Voor zo'n complexe opdracht bestaat geen stappenplan. Niemand heeft

het antwoord, maar we kunnen wel leren van elkaars trials and errors.

Augustenborg is in veel opzichten vergelijkbaar met Overvecht, maar de verduurzaming begon niet met een vastomlijnde opdracht als 'aardgasvrij'. De problematiek zat in de wijk zelf: actie kon niet langer uitblijven. Zo ontstond een uitvoerige en langdurige missie om de wijk te vernieuwen, met een duidelijke

Klimaatverandering stimuleert ook economische ontwikkeling en sociale verbetering

integrale aanpak en engagement met de buurt. Augustenborg plaatst het Nederlandse blindstaren op 'aardgasvrij' in een ander perspectief: ja, de energietransitie is een belangrijk doel, maar evenzeer zijn wijken toe aan sociale en economische transitie. Augustenborg laat zien hoe je die opgaven kunt combineren. ●